

HET PROFESSORAAT

IN DE

NEDERLANDSCHE TAAL EN LETTERKUNDE.

REDE.

UITGESPROKEN BIJ DE AANVAARDING VAN HET HOOGLEERAARSAMBT AAN DE LEIDSCHÉ UNIVERSITEIT,

DOOR

D^r. W. J. A. JONCKBLOET.

TE GRONINGEN BIJ J. B. WOLTERS, 1877.

Br. Red. 4°. Q-26

En hvar sin bana har, det säges så:
En hvar sin tro, en hvar sitt mål att hinna.
Högt öfver alla står ett mål ända,
För hvilket alla hjertan måste brinna:
Det heter sanning.

MALMSTRÖM

A. T. C.

Wanneer ik voor u optreed, zonder daartoe door eenig ministerieel voorschrift gedwongen te zijn, dan geschiedt dit niet in de meening, dat de beleefdheid vordert, u bij mijne komst in het openbaar mijne opwachting te maken, noch omdat ik veronderstel dat het u goed doet zoovele inaugureele redevoeringen aan te hooren als de laatste weken u gebracht hebben. Nog veel minder bestijg ik dit spreekgestoelte alleen om het genoegen te smaken voor een zoo uitgelezen gehoor als hetgeen mij omgeeft, hoe gewenscht op zich zelf ook, met buitengewone plechtigheid te redevoeren.

Integendeel: ik heb lang geaarzeld eer ik er toe overging dit blijk van welwillendheid van u te vergen. Zoo ik dien schroom heb overwonnen, 't is omdat mij iets op 't hart ligt, dat ik gaarne wensch uit te spreken ten aanhooren van een iegelijk, die belang stelt in de wetenschap, welke ik voor een deel hier zal hebben te vertegenwoordigen.

Hoort mij daarom met welwillende toegeeflijkheid als ik tot u spreek over *het Professoraat in de Nederlandsche taal en letterkunde*, daarvan in vluchtige trekken de geschiedenis aanstip, en wijs op de beteekenis van het optreden van drie hoogleeraren voor een vak, dat vroeger, met nog enkelen vermeerderd, aan één man was opgedragen; om dan ten slotte in eenige beschouwingen te treden over het deel van het onderwijs, dat mij is toevertrouwd.

Vergeeft mij, wanneer ik bij de behandeling van dit onderwerp,

uit den aard der zaak, meer over mij zelf zal moeten spreken dan mij lief is.

In den kring der hoogleeraren aan 's Lands oudste en luisterrijkste universiteit geplaatst, zich aan de wetenschap die men lief heeft onverdeeld te kunnen wijden, en den mannen der toekomst ten wegwijzer te mogen strekken bij hunne voorbereiding tot de ernstige taak des levens, ziedaar eene schoone roeping. En ik schroom niet er voor uit te komen, dat de wensch niet zelden bij mij wakker werd: mocht ze mij zijn beschoren! Durfde ik het mij nauwelijks bekennen, toen ik, bij het intreden mijner loopbaan, in het stille studeervertrek mij nader vertrouwd maakte met het veld, dat ik mij ter bearbeiding en ter ontginning had gekozen, die gedachte werd vooral levendig, toen ik benoemd werd om, zoo al niet in bescheidener, dan toch in beperkter kring als leeraar op te treden; ja, zelfs toen ik op ander gebied de roepstem gevolgd was, die mij een zetel aanbood in 's Lands hoogste vergadering, liet ze mij niet geheel los.

Ook van deze plaats erken ik gaarne, dat eene niet minder schoone en verhevene taak is weggelegd voor den volksvertegenwoordiger, door de vrije keuze zijner medeburgers aangewezen om hunne dierste belangen voor te staan; maar toch zij mij de vraag veroorloofd, of de drang der omstandigheden, misschien de eischen van het partijverband, hem wel altijd de gelegenheid laten zich zoo van zijn plicht te kwijten als een man uit één stuk wenscht te doen, zal hij vrede hebben met zich zelf en het recht om een ieder vrij en fier in de oogen te zien?

Te midden van die vaak stormachtige zee werd niet zelden mijn verlangen verlevendigd naar eene plaats in die andere vertegenwoordiging, de vertegenwoordiging der Wetenschap, waar de vraag: wat is waarheid? nimmer achterstaat bij die: wat is wenschelijk, wat is mogelijk, wat is oirbaar? Vandaar dan ook, dat ik, ondanks zoovele herinneringen aan zoo menigen tesaam gestreden strijd en tesamen behaalde overwinning; ondanks de banden van achting en vriendschap, die mij aan zoovelen onzer

politieke mannen hechten; ondanks de breede rei van geliefde vrienden, waaraan ik mij moest ontscheuren, ik toch niet aarzelde, toen mij het aanbod gedaan werd den dikwerf gedroomden droom te verwezenlijken.

Ik koos uit volle overtuiging, met kennis van zaken: wetende welk eervol standpunt ik prijs gaf; maar ook, welke benijdbare plaats ik ging innemen; en vooral zonder mij te verhelen, welke, bij den tegenwoordigen eisch der wetenschap, de verantwoordelijkheid was, die ik op mij nam.

Ik zou het niet wagen u met deze persoonlijke levenservaring bezig te houden, ware het niet, dat zich daaraan een feit van meer algemeene beteekenis vastknoopte. Zoo ik thans optreed enkel met de opdracht om onze vaderlandsche letterkunde te ontvouwen in hare historische ontwikkeling, terwijl Dr. Cosijn mede werd geroepen om een nieuwen leerstoel in een belangrijk deel van ons studievak te bekleeden, dan beteekent dit niets minder dan dat eindelijk de studie van Nederlandsche taal en letteren tot haar recht is gekomen, dat ze met den stempel der wetenschap is geëikt, dat het Nederlandsch mondig is verklaard, nu het begiftigd is met een eigen Doctoraat.

En in die overwinning jubel ik niet alleen. Het is eene heuchelijke gebeurtenis voor allen, die oordeelen, dat aan de kennis der moedertaal en de studie onzer letterkunde niet licht te veel zorg kan worden besteed, zoowel om hare innerlijke waarde als om den steun dien onze nationaliteit vindt in de belangstelling voor wat de vaderen ook in dit opzicht gewrocht hebben.

Maar wij vooral mogen juichen, wij, die jaren lang al onze krachten hebben ingespannen om die taal en die letterkunde te bevrijden van het sollen der onwetenschappelijke liefhebbers; wij, die zelf nieuwe wegen moesten banen om die vakken te brengen op wetenschappelijk gebied; wij, die, zoo goed en zoo kwaad als het ging, alle onderdeelen en zijtakken dier wetenschap moesten aanleeren en later onderwijzen. En als ik zeg *wij*, dan beken ik gaarne, dat onze De Vries boven allen recht heeft met fierheid

en voldoening terug te zien op hetgeen hij heeft gedaan; want hij was, meer dan eenig ander, de baanbreker: hij was het, die de studie der volkstaal bracht tot het peil, waarop zij staat.

Ik, van mijnen kant, heb getracht de critiek los te maken van het verouderd gareel waarin zij draafde, van het subjectief gesnap, en haar te vesten op meer oordeelkundigen grondslag.

Wij oogsten thans wat wij hebben gezaaid: de wetgever heeft het Nederlandsch in de rij der wetenschappen opgenomen!

Ziet in die ontboezeming geen ijdeltuiterij of roembejag; van die ziekte wordt men gaandeweg wel genezen. En bovendien, wat is dat »ghecri" der wereld, zooals Maerlant en Dante beiden het noemden, wat is het anders als:

»Un fiato

Di vento, che or vien quinci, ed or vien quindi,
E muta nome, perche muta lato." ¹⁾

Slaan wij thans, zij het ook maar een vluchtigen blik op het verleden, om te beter te doen uitkomen, wat wij veroverd hebben.

Op het eind der vorige eeuw was er zekere levendigheid gekomen in de wetenschappelijke beoefening onzer taal. In 1772 had Huydecoper zijne uitgave van *Stoke* het licht doen zien. Tien jaar later verscheen een herziene druk zijner *Proeve*, en in 1783 gaf

¹⁾ Ziehier de geheele plaats uit het Canto XI van het *Purgatorio*:

„Oh vanagloria delle umane posse!
Com' poco verde in su la cima dura,
Se non è giunta dall' etadi grosse!
Credette Cimabue nella pintura
Tener lo campo, ed ora ha Giotto il grido,
Sì che la fama di colui è oscura.
Così ha tolto lo uno allo altro Guido
La gloria della lingua: e forse è nato
Chi lo uno e lo altro caccerà di nido.
Non è il mondan rumore altro che un fiato
Di vento, che or vien quinci, ed or vien quindi,
E muta nome, perche muta lato."

Kluit, onze verdienstelijke geschiedvorscher, op nieuw Hoogstraten's *Geslachtlijst* uit, voorafgegaan van eene merkwaardige inleiding. In 1784 werd de uitgave van Maerlant's *Spiegel Historiae* door Clignett en Steenwinkel begonnen. Die beweging heeft er waarschijnlijk toe meêgewerkt, dat van staatswege ook iets gedaan werd voor het hooger onderwijs in Nederlandsche taal en letterkunde; want in 1797 werd de predikant Matthijs Siegenbeek in die vakken aan onze hoogeschool tot hoogleeraar benoemd.

Men nam het evenwel met die studie niet bijzonder ernstig op: althans niet, toen bij koninklijk besluit van 2 Augustus 1815, ter regeling van het hooger onderwijs, aan elke academie een soortgelijken leerstoel werd opgericht.

Vooreerst toonde de keus der personen, dat men meer op smaak en letterkundige liefhebberij lette dan op wetenschappelijke kennis, die trouwens dun gezaaid was, of wellicht geheel ontbrak. Geen der mannen, die het eerst benoemd werden, kan als leerling of navolger van Kluit of Huydecoper worden beschouwd. De eenige, die *voor zijn tijd* geldige wetenschappelijke titels kon aanwijzen, Bilderdijk, werd willens en wetens voorbijgegaan. Het is niet onaardig de verontschuldiging over het aanvaarden der betrekking te hooren van den man, die in zijne plaats werd benoemd. Den 5^{en} November 1815 schreef van Capelle aan David Jacob van Lennep: »Toen Siegenbeek professor werd, had hij aan het vak zeker niet veel meer gedaan dan ik... Nog in de laatste dagen heeft men te Groningen tot hoogleeraar in dit vak iemand aangesteld, die zich evenmin door opzettelijke beoefening van hetzelfde, maar alleen door smaak en genegenheid daarvoor aanbeveelt." Met zulke mannen was men toen ruimschoots tevreden, en aan zulke goed voorbereide hoogleeraren werd niet slechts de taak opgedragen te onderwijzen wat men toen onder taal, stijl of letterkunde verstond, — dat was geen atlaswerk; maar men legde hun ook de geheele geschiedenis des vaderlands op de schouderen.

Wat was eigenlijk hunne roeping? Zeker niet om wetenschappelijk de taal te verklaren in haren oorsprong en ontwikkeling,

of in haren samenhang met de andere loten van denzelfden stam; niet om den geest, de levensopvatting en den kunstaanleg van het Nederlandsche volk te bespieden, gelijk die zich, onder verschillende omstandigheden en velerlei invloed, hebben gewijzigd en ontwikkeld, blijkens de voortbrengselen zijner letterkunst. — Van dat alles droomde men in die dagen niet.

De lessen waren hoofdzakelijk ten dienste der aanstaande predikanten ingericht, en hadden min of meer de taal ten onderwerp, maar vooral wat men met den weidschen naam van stijl en welsprekendheid bestempelde. Doch zelfs daaromtrent wist men niet juist wat men wilde.

Het organiek besluit schreef bij de opsomming der verplichte lessen, in art. 63, alleen voor, dat er college moest worden gegeven in »de hollandsche letterkunde en welsprekendheid." Bij de voorschriften op de examens bleek, wat men onder *letterkunde* te verstaan had. Voor den doctorandus in de theologie vorderde art. 83 »het bewijs, dat men de lessen over den hollandschen stijl en welsprekendheid met vrucht hebbe bijgewoond"; en dezelfde eisch werd, in art. 87, aan de doctorandi in de rechten gesteld.

Voor de propaedeuse der theologen was de uitdrukking van art. 63, althans voor een deel, behouden. Bij dat examen moest, volgens art. 98, ondervraagd worden »over de nederduitsche letterkunde." Het schijnt echter dat men in de praktijk aan dit voorschrift zekere uitbreiding gaf. Ik vermoed, dat er hoogleeraren waren, die begonnen in te zien, dat ook de nederlandsche taal wel een onderwerp voor eene academische les kon zijn: althans zoodanig college werd nevens dat over stijl gegeven.

Daarvan beliefte echter de leergierige jongelingschap niet gediend. Misschien waren het ook hare kassiers, die er tegen op kwamen. Ik laat dat in het midden. Maar zooveel is zeker, dat in 1820 een koninklijk besluit genomen is, waarbij daartegen gewaakt werd; een besluit, dat het theologisch propaedeutisch examen in 't algemeen merkelyk deed inkrimpen, en hetgeen zoo eigenaardig gestyleerd is, dat daaruit alleen reeds de behoefte aan onderwijs zoowel in stijl als in logica bleek.

»De studerende (*sic*) in de godgeleerdheid zullen niet meer verplicht zijn tot het bijwonen der lessen in de Grieksche oudheden, natuurkunde, sterrekunde en wijsgeerige zedekunde." Zoo luidt het eerste lid van art. 5 van dat besluit, waaraan dan dit vermakelijk slot wordt toegevoegd: »Over het eerstgenoemde dezer vakken zullen zij bij het voorbereidend examen in de letteren niet meer worden ondervraagd." In de andere vakken dus mischien wel, ofschoon men daarover geene lessen meer behoefde te volgen. Het waren ook maar kleinigheden!

Eindelijk volgde er nog eene authentieke interpretatie van de beteekenis der woorden »nederduitsche letterkunde" van art. 98. Zij luidde aldus: »Tot het kunnen afleggen van dit zelfde examen zal niet meer gevorderd worden de bijwoning van eene afzonderlijke les over de nederduitsche taal of grammatica, en zal het genoegzaam zijn, te hebben bijgewoond, de lessen over de nederduitsche (*sic*) stijl en welsprekendheid."

Zoodoende was er nu eenheid gebracht in de eischen voor allen; maar eene eenheid die herinnert aan het beruchte »L'ordre règne à Varsovie".

Ik zal de laatste zijn om te ontkennen, dat deze lessen dikwerf praktisch nut hebben gehad; dat ze hebben kunnen strekken om hen, wier wapen het woord moest zijn, met den »aptum et elegantem usum" daarvan vertrouwd te maken, zooals de geleerde schermmeesters spreken; maar onder de rubriek »hooger onderwijs" waren ze toch nauwelijks te brengen. En waar men soms hooger vlucht wilde nemen, bleek niet zelden, hoe laag men bij den weg had behooren te blijven. Het *Handboek* van Lulofs en de *Feryut* van Visscher waren daarvan afdoende voorbeelden. Toch werden er nog erger dingen verkondigd. Zoo was er ergens een Hooggeleerde, die zich aan de Nederlandsche oudheden waagde en daarbij den naam *Clovis* verklaarde als samengesteld uit *C*, de verkorting, zoo 't heette, van *Coninc*, en *Lovis*, d. i. *Louis*, dus: *Koning Louis*!

En nu durf ik wel zeggen, zonder vrees voor heftige tegenspraak: gelukkig, dat die mannen en die tijden zijn voorbijgegaan!

Eene school hebben zij natuurlijk niet gesticht. Zoo betere dagen zijn aangebroken, 't was doordien er na het jaar '30 alom in Nederland, op elk gebied, een nieuw leven ontstond. De Jansalie-geest, de geest van lauwheid en flauwheid, van liefhebberen en knoeyen begon uitgediend te raken. Napraterij werd overboord geworpen en een nieuw ras van autodidakten begon, onder den invloed van hetgeen in Duitschland plaats greep, de bronnen te bestudeeren en van meet af aan een nieuw wetenschappelijk gebouw op te trekken.

Zeker, de mannen van 1815 zouden de thans ontloken nieuwe orde van zaken, waarover wij jubelen, niet hebben voorbereid. Huns ondanks, had ik haast gezegd, vormde zich eene nieuwe school. Daar zat iets in de lucht, dat ons opzweepte, en ons naar iets anders deed hongeren dan stijl-oefeningen. De dageraad der *Renaissance* was voor Nederlandsche taal en letterkunde aangebroken. Daarbij kwam de prikkel van buiten. Door vreemden werd onze aandacht op het middennederlandsch gevestigd. In 1830 gaf Hoffman von Fallersleben het eerste stuk zijner *Horae Belgicae* uit. Dit bracht ook Huydecoper's *Stoke* en Clignett's *Maerlant* en *Esopet* weer in onze handen. Met hoeveel genoegen herinner ik mij, dat Jacob Geel, wien ik daarvoor altijd dankbaar zal blijven, mijne aandacht vestigde op het eerste handschrift, dat ik onder de oogen kreeg: *Maerlant's Naturen Bloeme!* Dat was eene nieuwe aantrekkelijkheid, en een groot deel van den winter werd besteed om, dag aan dag, in de manuscriptenzaal der oude bibliotheek, onder de snerpndste kou, zonder vuur, dien schat te leeren ontcijferen en voor een gedeelte af te schrijven.

En nooit vergeet ik den dag, waarop ik een jong studentje op de sociëteit het gesprek hoorde kruiden met een citaat uit *Melis Stoke*. Dat studentje werd later Professor Matthijs de Vries, en van dien dag af waren wij vrienden.

En nu ging het met vereende kracht aan 't werk. In 1843 werd de *Vereeniging ter bevordering der Oude Nederlandsche Letterkunde* gesticht, die zich reeds terstond in een buitengemeenen

bloei mocht verheugen; en van dat oogenblik was de krachtigste stoot aan het vak gegeven.

Intusschen begon ook de taalstudie in meer algemeenen zin de aandacht te trekken. Na de eerste wankelende schreden door Hamaker op dit gebied gezet, wist Rutgers bij enkelen den lust voor het Sanskriet aan te blazen. Met Gothisch en Angelsaksisch werd nu ook begonnen, zoowel als met Midden-hoogduitsch en Romaansch. En ik verzeker u, dat dit alles inspanning vorderde.

Weldra bleek, dat ons streven niet te vergeefs zou zijn. Wij werden in staat gesteld in ruimer kring te werken en anderen voor onze denkbeelden te winnen. In 1847 werd ik tot hoogleeraar in het vak aan het Athenaeum te Deventer benoemd. In 1849 ging De Vries als zoodanig naar Groningen, waar ik hem in 1854 opvolgde toen hij naar Leiden beroepen was.

Van toen af werd het anders, en hier in Leiden althans werd de lust voor echt wetenschappelijke studie opgewekt. De bezielende taal van De Vries, zijn voorgaan met ijzeren vlijt, deden wonderen. Niet slechts mocht hij er in slagen in ruimer kring geestdrift te wekken voor degelijke studie der moedertaal, maar hij had ook het geluk uitstekende leerlingen in enger zin te vormen, waardoor de toekomst van het vak gewaarborgd is. Doch wat heeft hij daarvoor al niet moeten onderwijzen! Nederlandsche taal en stijl, middennederlandsch, de letterkunde van de XVIIe eeuw, Angelsaksisch, Gothisch, Sanskriet, en daarenboven nog de geschiedenis des vaderlands!

Gaandeweg werd hem een deel van dien last van de schouders genomen. De vaderlandsche geschiedenis genoot eindelijk de eer, tot een zelfstandig vak te worden verheven, toen onze Fruin daaraan zijne groote gaven wilde wijden; en het Sanskriet ging over in de handen van een man, die in meer dan een werelddeel zich met roem heeft overladen. Eindelijk werd, toen de nieuwe wet daartoe de gelegenheid openstelde, door de zorg van een waakzaam Curatorium en een verlicht Bestuur, elk onderdeel van het veelzijdige studievak aan de zorg van een zelfstandigen beoefenaar toevertrouwd en twee helpers den wak-

12
keren strijder terzijde gesteld, die jaren lang alleen de vaan had omhoog gehouden.

Wanneer van nu af aan deze studiën niet bloeyen, dat wil zeggen, wanneer ze niet met wetenschappelijken ernst en jeugdige geestdrift worden beoefend door de aanstaande doctoren in de Nederlandsche Letterkunde, wijt het dan aan ons: het vaderland heeft recht te verwachten, dat wij het de vruchten zullen doen plukken, die van de dus met blijkbaar voorliefde verzorgde afdeling der letterkundige faculteit mogen worden verwacht.

Thans zij het mij nog veroorloofd iets meer in bijzonderheden te treden aangaande dat deel der wetenschap, hetwelk ik geroepen ben te onderwijzen. *Nederlandsche Letterkunde: geschiedenis en aesthetische kritiek*, zoo luidt de officieele omschrijving. Onder één gezichtspunt gebracht, zou men het kunnen formuleeren als de aesthetisch-critische beschouwing van de in den loop der eeuwen elkander opvolgende voortbrengselen der Nederlandsche Letterkunde.

Eene schoone en aantrekkelijke, doch ook veel omvattende taak; want zij eischt niet slechts, dat men zich daartoe voorbereid hebbe door veelzijdige studie; maar ook kennis van menschen en zaken is hier minder dan elders overbodige ballast. Ik zal trachten aan mijne roeping te voldoen en mij niet bepalen tot eene dorre opsomming van namen en titels, maar er naar streven om den natuurlijken samenhang van oorzaak en gevolg uit te vorschen, en menschen en zaken te plaatsen in het licht van hunnen tijd. Want zal de critiek waar en vruchtbaar zijn, dan behoort zij in de eerste plaats het verband in 't oog te houden tusschen de verschijnselen op letterkundig gebied en de algemeene maatschappelijke, kerkelijke of staatkundige toestanden en gebeurtenissen. *Il faut juger les écrits d'après leur date*. Daardoor wordt de letterkunde de spiegel van de verstandelijke, zedelijke en aesthetische ontwikkeling en vatbaarheid eens volks.

Hoe verder men teruggaat, hoe gemakkelijker die samenhang is te ontwaren. Hoe lager het peil van beschaving bij eene natie

is, des te meer gelijkheid van indrukken en opvatting bij allen. De oudste sagen en volksgedichten weerkaatsen dan ook beter dan de dorre kronieken het beeld der maatschappelijke ontwikkeling van het volk waaronder zij ontstonden. Groote historische gebeurtenissen hebben merkbaren invloed gehad op de letterkunde. Werd haar karakter geheel gewijzigd door de inwerking van volksverhuizing, prediking van 't Christendom, kruistochten, opkomst van den derden stand; niet minder sporen hebben in later eeuw Renaissance en Hervorming achtergelaten, en zelfs is de terugwerking bespeurbaar van den flauwen hartslag, die het grootste deel der achttiende eeuw kenmerkt.

Hoe meer de beschaving in alle klassen van de maatschappij doordringt, hoe hooger haar peil wordt, des te grooter is natuurlijk ook de verscheidenheid van individueele ontwikkeling. De meeningen loopen uiteen, de voorstellingen zijn verschillend; de persoonlijke opvatting treedt op den voorgrond, subjectief inzicht beheerscht alles. Het wordt moeyelijk in die veelheid de eenheid in het oog te houden ¹⁾.

Die moeyelijkheid neemt toe, naarmate het proza van realisme

¹⁾ Onder het afdrukken krijg ik Gustave Merlet's *Tableau de la littérature française, 1800—1815*, in handen, waar ik, omtrent de litteraire beweging in de negentiende eeuw, in de *Préface* lees:

„Le jour approche où, sous l'influence d'une Révolution qui avait renversé toutes les barrières, la plupart des intelligences se feront librement leur voie, sans se soucier de qui les précède ou les suit. Dès-lors, l'affranchissement ira jusqu'à la dispersion Mélange et bigarrure, péripéties imprévues et rapides, flux et reflux d'opinions ondoyantes et diverses, oscillations du pour et du contre, tourbillonnement d'imaginations inquiètes et désabusées de leur idéal avant d'en avoir fait une réalité, voilà le caractère de l'avenir qui se prépare; et l'époque impériale nous en laisse déjà pressentir quelques traits sous l'uniformité monotone d'une discipline tout extérieure que déconcertera la moindre secousse.

„Dans un temps où s'annonce la dissolution des anciennes écoles, sans que les nouvelles aient conscience d'elles-mêmes, la critique n'a guère sous les yeux que des individus. Aussi sa principale ressource est-elle de tracer des portraits; mais elle doit les encadrer dans le milieu politique et social dont l'homme ou l'écrivain a pu recevoir l'empreinte.”

Wie lust heeft leze omtrent dit punt de opmerkingen van Emile Montégut in de *Revue des Deux Mondes* van 1 December 1876, bl. 609—610.

en wetenschap nauwelijks plaats laat voor idealisme en kunstenaars geestdrift; vooral wanneer daarbij geene groote maatschappelijke gebeurtenissen den effen waterspiegel der alledaagsche levensopvatting komen beroeren. Dreigt de draad den geschiedvorschier te ontvallen, waar de schildering van 't geheel zich in vaak weinig samenhangende monografiën oplost, dubbel bezwaarend wordt zijne taak omdat allicht de beschouwer te dicht bij het voorwerp zijner waarneming staat om met de noodige onbevangenheid zijn oordeel uit te spreken en met volle onpartijdigheid critiek te kunnen oefenen.

Critiek oefenen! Ziedaar het tweede, of liever het hoofdpunt, de zaak, waarop het voornamelijk aankomt. Want bij academisch onderwijs is het niet bloot te doen om een beredeneerd overzicht der voortbrengselen van den Nederlandschen geest; maar tevens om in het algemeen den smaak te vormen, en de kiemen te leggen van die aesthetische ontwikkeling, die zoo'n edele bron van genot is, en die toch in ons vaderland zoo in het oogloopend wordt verwaarloosd.

Het is niet gemakkelijk zich van die taak naar behooren te kwijten, omdat men aan zoo velerlei eisch moet voldoen. En die eischen loopen nogal uiteen, zoowel omtrent de eigenschappen die men bezitten moet als die, waarvan men vrij behoort te zijn. Met opzicht tot die negatieve vereischten zijn er b. v. die meenen, dat het een onoverkomelijk bezwaar oplevert om inzicht in de geschiedenis onzer letteren te hebben, wanneer men eenige onderscheiding, van welken aard ook, heeft verworven; of als men zich al te zeer laat leiden door waarheidszin, zonder dien wat te temperen door nationale inschikkelijkheid; of ook wanneer men er voor uitkomt, waar men de gronden van zijne critiek geleerd heeft; dat men daarentegen eene bijzondere roeping toont te hebben, wanneer men, in de verwachting van niet ontdekt te worden natuurlijk, met vreemde veeren durft te pronken en Duitsche geleerden naschrijven, mits men maar een virtuoos zij in het gebruik van onhebbelijke woorden, waarmee men elkeen verguist, ten einde zich zelf op een voetstuk te plaatsen.

Ik weet niet of dergelijke critici in uwen smaak vallen; maar ik kan ze niet aanprijzen als navolgenswaardige voorbeelden. Gelukkig komen ze zelden voor. Doch waar ze een toon aanslaan, die bewijst, dat ze in een beschaafden kring niet t'huis behooren, is het best zich enkel met een schouderophalen van hen af te wenden.¹⁾

Vraagt ge mij, op welk standpunt men zich behoort te plaatsen om waarlijk vruchtbare critiek te oefenen, ik antwoord: beschouw in de eerste plaats de schrijvers in de lijst van hunnen tijd, en meet hen met de maat, die zij zich zelf aanlegden, in verband met de kennis hunner eeuw, en in verhouding tot hunne tijdgenooten binnen en buiten ons vaderland.

Heeft men zodoende een schrijver in de passende omgeving beschouwd, en de waardij zijner werken voor zijn tijd bepaald, dan is daarmee de zaak evenwel nog niet afgedaan. Immers is het ons niet alleen te doen om te weten, wat hij in de schatting zijner tijdgenooten kon of moest zijn, maar ook, welke beteekenis hij voor ons en voor alle tijden heeft. Nevens zijne betrekkelijke wenschen wij ook zijne absolute waarde te leeren kennen. Eerst wanneer men die bepaald heeft, kan men zeggen, dat ten volle aan den eisch der litteraire geschiedvorsching en critiek is voldaan.

Ik weet wel, dat die stelling wordt betwist, en dat standpunt »onhoudbaar» genoemd; dat nog onlangs een voortreffelijk oud-leerling dezer hoogeschool zich den tolk gemaakt heeft der meening, »dat het geen zin heeft, in eenig opzicht aan een kunstenaar uit het verledene dezelfde eischen te stellen, als aan eenen uit onzen tijd, of hem te meten met eenen maatstaf, waarvan men in zijn tijd nog geen begrip had». ²⁾ Maar valt op deze theorie niet wat af te dingen? Het eerste gedeelte der stelling, niet te absoluut, maar *cum grano salis* opgevat, is waar, en dit heb ik dan ook reeds toegegeven. Doch tegen het slot kom ik zeer bepaald op.

¹⁾ Een wenk om hen niet te antwoorden vindt men in de slotstrofen van Caput XI van Heine's *Atta Troll*.

²⁾ Dr. J. Te Winkel, *Maerlant's werken*, bl. 377.

Die laatste uitspraak schijnt mij toe nauw samen te hangen met de zeer betwistbare stelling, die ik aldus geformuleerd vind ¹⁾: »Het aesthetisch oordeel berust noch op den aard der schoon genoemde voorwerpen, noch op een aan 't menschelijk geslacht in 't algemeen eigen vermogen, om een ondersteld objectief schoon te leeren kennen, maar op den individueelen zieietoestand als product van fysieke gesteldheid en geestesopvoeding". — Dit wil, dunkt me, naar des schrijvers bedoeling, met andere woorden zeggen: algemeene regelen, vaste wetten bestaan er op het gebied der schoonheid niet, de subjectieve smaak heeft hier vrij spel en alleen recht van spreken. En het corollarium is dan juist: ik heb bij het beoordeelen van een kunstwerk uit vroeger dagen mij slechts zooveel mogelijk »in te denken" in den geest van des kunstenaars tijdgenooten, om mij op het gemiddelde peil hunner geestesontwikkeling te stellen, ten einde het kunstwerk met hun maatstaf te meten.

Ik wil dat ook, maar ik zeg nogmaals: daarmede is de zaak niet uit. Ik zal de laatste zijn om te ontkennen, dat subjectieve smaak eene groote rol speelt bij het genieten van het schoone en dus ook bij het aesthetisch oordeel; maar wanneer de kunstkenner, die elk stelsel verwerpt, zich door dien smaak alleen zegt te laten leiden, dan bestaat bij hem toch het bewustzijn, dat alle andere beschaafde menschen een gelijk oordeel zullen vellen, dat zijn ideaal het gemeenschappelijk eigendom van zijn tijd is, en dat dit ideaal van lieverlee werd gelouterd door de ervaring. Ik beroep mij op de uitspraak van een onzer meest gevierde critici, die van geen »stelsel van esthetica" wil weten, maar verklaart zich te laten leiden door »die eenvoudige beginselen van gezond verstand en goeden smaak, welke door alle beschaafde lieden van den tegenwoordigen tijd beschouwd worden als het geweten eener jury, van wier uitspraak geen appèl is". ²⁾

Is dit nu wel iets anders dan zich beroepen op regelen, die

¹⁾ Aldaar, bl. 436, Stelling XXVII.

²⁾ Cd. Busken Huet, *Litterarische Fantasien*. I^e D., Voorrede bl. VII.

men niet tot een logisch geheel durft samenvoegen? En geen wonder, want die regelen hebben gaandeweg een zoo overweldigenden invloed verkregen, ook op hetgeen er subjectiefs in ons aesthetisch oordeel overblijft, dat het kortzichtigheid of gemaaktheid verraaft, wanneer men ze niet als den hoofdfactor van dat oordeel wil erkennen. Wie aan zulke algemeene beginselen vasthoudt, heeft niet genoeg aan de wetenschap, dat een kunstwerk op zekere wijze door den tijdgenoot werd gewaardeerd; zelfs niet met kennisneming van de gronden, die men daarvoor aanvoeren kon. Hij heeft er behoefte aan juist het gewicht dier gronden te onderzoeken en zich zodoende rekenschap te geven van den graad van ontwikkeling en beschaving van het voorgeslacht, en van de vorderingen daarin door ons gemaakt.

Zoudt ge er in berusten, als men, bij het bespreken van een tijd, waarin het spiritualisme zóó den boventoon voerde, dat men zelfs in de beeldende kunst der stof zoo weinig mogelijk plaats inruimde en daarom b.v. die magere, ontvleeschte, houten heiligenbeelden beitelde, die ge in de ornamentatie van sommige gothieke kerken kunt aanschouwen, — zoudt ge er in berusten, als men u naar huis zond met de opmerking, dat ge tevreden moest zijn met de wetenschap, dat men die beelden schoon vond en daarin, om de aangegeven reden, de hoogste uitdrukking der kunst zag? Of zoudt gij ze ook nog toetsen aan uw modern ideaal van menschelijke schoonheid?

Of is dat maar eenvoudig een bewijs van uw gebrek aan historisch accomodatievermogen, en stelt ge daarmee alleen uwen persoonlijken, willekeurigen smaak in de plaats van de althans beredeneerde norm van vroeger eeuw? Mij dunkt, zoo ge uw aesthetisch oordeel ook afhankelijk stelt van »geestesopvoeding», moet ge toch aan eene zich ontwikkelende reeks van aesthetische oordeelen denken, die het gevolg is van een louteringsproces, waardoor het eenzijdige, bloot subjectieve, gaandeweg heeft plaats gemaakt voor het meer algemeene, objectieve, althans daar meer toe nadert. Met andere woorden, ge moet gelooven aan een tot uw bewustzijn gekomen samenstel van regelen en wetten,

waarvan uw aesthetisch oordeel afhankelijk moet zijn. Worden die u van lieverlede duidelijker, dan kan het niet missen, of het is u eene behoefte daaraan ook de kunstwerken van vroeger tijd te toetsen, en u af te vragen, of gij er thans nog uw zegel aan kunt hechten?

Dat soms het bestaan dier wetten wordt ontkend, is nog zoo erg niet, daar juist het verschil van meening der waarheid ten goede komt. Maar wat bedroevend moet genoemd worden, is, dat er in ons vaderland nog zoo velen, ook onder de beschaafde lieden, gevonden worden, die van schoonheidsregelen nimmer iets hoorden en eenvoudig zweren bij het: *de gustibus non est disputandum*.

Het is waar, wij zijn in de laatste vijftig jaar niet blijven stilstaan, de beweging rondom ons is niet geheel zonder invloed geweest: enkele critici en kunstkenneren van den eersten rang zijn onder ons opgestaan en hebben tot de aesthetische opvoeding van ons volk uitmuntende bouwstoffen aangebracht; maar toch is het maar bij enkelen gebleven. En of zij grooten invloed hebben gehad, of zij in ruimer kring eigen studie en zelfstandig onderzoek hebben gewekt? Ik zou er mijn hoofd niet op durven verpanden. Maar ook in deze behoefte zal worden voorzien: de wet op 't hooger onderwijs schrijft althans aan ééne universiteit de vestiging voor van een leerstoel der aesthetica en kunstgeschiedenis. Moge aan dat voorschrift spoedig worden voldaan, als er ten minste voor dien catheder bruikbaar timmerhout aanwezig is.

In Duitschland is het met deze zaak anders gesteld. Daar vormde en ontwikkelde zich de wetenschap, die zich ten doel stelt tot bewustzijn te brengen, waarom wij iets schoon vinden of niet. Jammer slechts dat de speculatieve wijsgeeren niet altijd door helderheid van voorstelling uitmunten.

Maar al is het waar, dat dientengevolge, voor ons althans, op dit gebied nog wel wat te doen valt; dat de invloed, dien de studie der natuurwetenschappen op de methode van wijsbegeerte en geschiedenis oefent, ook hier tot meer praktische resultaten

kan en zal leiden dan soms het geval geweest is; toch mag men met volkomen gerustheid zeggen, dat de hoofdwaarheden, die deze wetenschap leert, vaststaan, omdat zij langs den analytischen weg zijn verkregen.

Het is dus geen despotisme, dat hier heerscht. Er kan geen sprake zijn van willekeurige, conventionele regelen; maar van wetten, door onderzoek en ervaring ontdekt, door vergelijking en toetsing van verkregen uitkomsten vastgesteld.

Een enkel voorbeeld moge duidelijk maken, dat waarlijk innerlijke noodwendigheid in de leer zoowel als in het wezen van het schoone heerscht.

Nemen wij het Drama, en luisteren wij naar eene formule, door W. Wackernagel aldus gesteld: »Terwijl het Epos uiterlijke feiten, de lyrische poëzie innerlijke toestanden schildert, geeft het Drama innerlijke toestanden in uiterlijke feiten te zien.» Met andere woorden: het Drama huwt het lyrisch aan het episch beginsel en openbaart ons het gemoedsleven der menschen in hunne handelingen.

Is dit een willekeurig dogma? Wij zullen zien.

Gij geeft mij, vertrouw ik, toe, dat het Drama bestemd is om te worden *vertoond*, niet *gelezen*. Ware het omgekeerde het geval, de geheele inrichting zou anders zijn, en nevens het epische verhaal ware nooit het nieuwe genre geboren. Dit ontstond juist om aan de behoefte van de menigte te voldoen, die bovenal voor plastische indrukken vatbaar is. Welnu, uit die noodzakelijkheid van vertooning, vloeijen met ijzeren consequentie de hoofdeigenschappen van het Drama voort.

De gebeurtenissen ontwikkelen zich hier voor ons oog. Maar alleen zoodanige gebeurtenissen wekken op den duur onze belangstelling, waarin de mensch betrokken is: vooral die, waarin hij de hand heeft. Het Drama geeft ons daarom handeling te zien.

Nu worden 's menschen daden deels door zijn eigen wil bepaald, deels door de omstandigheden. Waar genoegsame ruimte gelaten is, kan aan de laatsten de hoofdrol in een tafereel worden gegeven, en dan zal de persoonlijkheid der helden worden gemo-

delleerd door het volle maatschappelijke leven, dat zich in al zijne uitingen en schakeeringen rondom hen beweegt.

Maar waar de tijdsruimte beperkt, en geene uitvoerige schildering eener geheele wereld mogelijk is, moet men naar een ander motief omzien om ons belang in de handeling te doen stellen. En die breede tijdsruimte is den dramatischen dichter ontzegd. Bedenkt slechts, dat het onmogelijk is de toeschouwers langer dan enkele uren aan de banken van den schouwburg te boeyen. — Maar dat andere motief wijst zich als vanzelf aan.

Het ligt in de natuur van den denkenden mensch, dat hij bij het waarnemen van feiten zich rekenschap zoekt te geven van het hoe en waarom van wat hij ziet. Kan de uitvoerige epische schildering het ontkiemen der menschelijke handelingen onder den invloed van allerlei omstandigheden duidelijk maken, de beknopte vorm van het Drama noodzaakt er toe om de inwendige roerselen, die tot handeling nopen, meer, ja uitsluitend op den voorgrond te plaatsen, zal het stuk niet ontaarden in eene chinesche-schimmen-vertooning, die ons koud laat.

Zoo ziet men, dat uit het feit alleen, dat het Drama wordt *vertoond*, als natuurlijk gevolg voortvloeit, dat het ons menschelijke handelingen moet doen zien, en wel handelingen door het karakter, de persoonlijkheid der helden bepaald.

Vandaar dan ook de naam, dien het draagt.

Zulke waarheden, die in de natuur der dingen gegrondvest zijn, worden niet waar na verloop van een zeker aantal eeuwen: zij zijn het van den beginne af aan, evenals tweemaal twee van eeuwigheid tot eeuwigheid vier geweest is en blijven zal.

Ten allen tijde heeft dus een kunstwerk aan zekere eischen moeten voldoen, zou het de werking hebben, die er mee wordt beoogd. Nu is het waar, dat soms de natuurlijkste eigenschappen niet als een vereischte, eene *conditio sine qua non*, worden beseft. Waar de maatschappij een eenzijdigen weg volgt, is het mogelijk, dat gedurende zekeren tijd de toongevers meer hechten aan-conventioneele eigenschappen of aan bijzaken, en blind zijn voor het eigenlijke wezen van het onderwerp. Zoo kon de prui-

kentijd hoog loopen met menig quasi-epos, dat aan geen enkelen eisch van het episch gedicht voldoet. Zoo kon eene kunstbent zekere tragedies hemelhoog prijzen om de gladde verzen, die er de eenige verdienste van uitmaakten. Evenwel heeft op dramatisch gebied het wezenlijke publiek alleen dan in de handen geklapt als de vertoonde stukken eigenschappen bezaten, die ze, ondanks alle mogelijke bijkomende gebreken, toch inderdaad tot werkelijke drama's stempelden.

Mij komt het voor, dat hij, die geroepen is om aan de Leidsche Hoogeschool de jongelingschap in de historisch-aesthetische critiek onzer letterkunde voor te gaan, het zich ten plicht moet stellen, de regelen, die daarbij behooren te worden gevolgd, nauwkeurig te toetsen; en die, welke hij als waar en deugdelijk heeft erkend, onpartijdig toe te passen, zonder zich af te vragen, of hij door het aldus gewonnen resultaat ook den toorn van dezen of genen vaderlander — bovenal zou kunnen opwekken.

Ik herhaal, wat ik al voor jaren geschreven heb: »De Geschiedenis heeft niet tot roeping den volkeren een veelkleurig prisma voor te houden. Ook zij voert de weegschaal en het zwaard der Gerechtigheid. Eerlijkheid en waarheidszin geven haar krediet en doen hare uitspraken eerbiedigen.»

Het is niet altijd gemakkelijk aan de waarheid getrouw te blijven, omdat men soms zich genoodzaakt ziet lang gevierde grootheden te verzoeken van hun onverdiend voetstuk af te treden. Geldt dit vroegere geslachten, dan wordt wel niemand persoonlijk gedeerd, maar velen toch vinden zich in hunne nationale ijdelheid gekrenkt. Want maar al te lang is »ijdele zelfverheffing», ook op lettergebied, eene endemische ziekte in Nederland geweest. Mannen als Thorbecke, Groen van Prinsterer en Van Lennep hebben niet geschroomd dat te erkennen ¹⁾.

In de vorige eeuw vooral, de eeuw van genootschappen, camaraderie en kleingeestigheid, maar ook al vroeger, was het gewoonte, dat de bentgenooten elkander in de hoogte staken.

¹⁾ Zie mijne *Geschiedenis der Nederl. Letterkunde*, 2^e uitg. I D. Voorrede, bl. 2; II D., bl. 382.

de dramatische proeven van Ridder Rodenburg of Jan Vos of Dr. Lodewijk Meijer te veroordeelen, en aan Cats den wierook te onthouden, die hem vroeger van alle zijden werd toegezwaaid, waarom mag dan dezelfde maatstaf niet aangelegd worden bij Vondel, van der Palm of Bilderdijk? Zou hun naam er onder lijden, wanneer bleek, dat zij niet in elk genre even groote geniën waren? En zou uw eigen genot niet grooter, reiner en edeler worden, wanneer ge naar regelen, bewust en onpartijdig oordeelt, ook al brengt u dat tot de erkenning dat er kaf onder het koren schuilt? Zoudt ge er zooveel bij verliezen als gij b.v. allerlei godzalig gefemel, dat men ons vroeger voor echte poëzie wilde opdringen, hield voor hetgeen het is? Mij dunkt, Lessing had gelijk, toen hij zei: »Es ist gut, wenn das Mittelmässige für nichts mehr ausgegeben wird, als es ist; und der unbefriedigte Zuschauer wenigstens daran urtheilen lernt." ¹⁾

Wie er zich ook aan ergere, naar waarheid hoop ik te blijven streven, en ik zal trachten haar op aannemelijke gronden ingang te doen vinden.

Zodoende hoop ik mede te werken tot eene juiste waardeering onzer letterkunde, tot de aesthetische vorming van het jonge Nederland, tot den opbouw en het behoud van dien wetenschappelijken zin, die sedert drie eeuwen de glorie der Leidsche Hoogeschool is geweest.

Het gebruik wil, dat ik U toespreke, Curatoren dezer Universiteit, en ik verheug mij daarin. Toch zie ik er tegen op om in uw aangezicht met praal van woorden uwen lof te verkondigen. En ik houd mij overtuigd, dat gij dit ook niet begeert. Nog dwazer zou het zijn, u tot plichtsbetrachting aan te sporen. Het ware even aanmatigend als onkiesch, wanneer ik u de belangen der wetenschap op het hart drukte en u toeriep: blijft met gelijken ijver deze Hoogeschool verzorgen, als gij tot nog toe gedaan hebt. Ik bepaal mij daarom tot het uitspreken van den *eenigen* maar *innigen* wensch, dat ge nog lang voor ons moogt blijven gespaard!

¹⁾ *Hamburg. Dramaturgie, Sammtl. Schriften, VII, s. 5.*

Gij, mijne ambtgenooten, waaronder ik zoo vele oude bekenden niet slechts, maar oude vrienden tel, veroorlooft mij u te zeggen, dat ik op de achting en genegenheid van mannen als gij zijt, den hoogsten prijs stel. Mijn ernstig streven zal het zijn die waardig te blijven.

Aan u, mijn waarde De Vries, een afzonderlijk woord. Bijna veertig jaren heb ik het voorrecht u te kennen, en nog kan ik herhalen, wat ik voor achttien jaren u toeriep: ¹⁾ »Nooit heeft gedurende dat lange tijdperk nijd of afgunst aan onze betrekking geknaagd, en dat is wat ik het meest op prijs stel." Gun mij, dat ik ook nu doe, wat ik toen deed, »u in het openbaar danken voor de opwekking, ondersteuning, medewerking en hulp, die ik bij de beoefening onzer letteren van u heb mogen ondervinden, maar vooral voor de *oprechtheid* waarmee Gij u altijd mijn vriend betoond hebt."

Eindelijk een woord aan u, Leidsche Studenten, waaronder ik leerlingen vol geestdrift hoop te vinden. Ik reken op uwe sympathie wanneer ik u voorga in het zoeken naar waarheid. Ik weet dat het *jurare in verba magistri* uw zwak niet is. En dat moet ook niet; want niets staat meer eigen vorming, wezenlijke zelfstandigheid in den weg. En daarom is het u hier toch te doen. Ik kom dan ook niet tot u met de verzekering, dat ik de wijsheid in pacht heb en dat gij slechts hebt in te zuigen wat ik u voorzeg. Dat moge gebruik geweest zijn in de dagen van olim, wij leven gelukkig in gezonder dampkring. Ik noodig u dan ook alleen uit om zelf te denken en met kritischen geest te onderzoeken en te toetsen wat u als waar of schoon of goed wordt aanbevolen. Ik wil daarbij gaarne voor mijn deel uw wegwijzer zijn en mijne ervaring ter uwer beschikking stellen in de collegiekamer en in het studeervertrek. Zoo worde ik, wat ik van ganscher harte wensch te zijn, op het gebied der wetenschap en dat des levens, uw raadsman en vriend!

¹⁾ Opdracht van *Beatrijs en Carel ende Elegast* (1859).